

بر اعماق زمان

زندگی نامه سیاسی فیروز میرزا فیروز (نصرت الدوله)

الهام مک زاده

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه:	ملک‌زاده، الهام، ۱۳۵۲.
عنوان و نام پدیدآور:	در اعماق
زندگینامه سیاسی فیروز میرزا فیروز	الهام ملک‌زاده
مشخصات نشر:	نشر تاریخ ایران، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری:	۲۹۰ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۷-۱۱-۵	قیمت: ۴۸۰۰۰ تومان
وضعیت فهرست‌نویس: فیا	یادداشت: نمایه.
یادداشت: کتابنامه، ص ۲۷۸-۲۷۱.	همچنین به صورت زیرنویس
موضوع: فیروز، فیروز، ۱۳۱۶-۱۲۶۷	موضوع: Firuz, Kajari.
موضوع:	سیاستمداران ایرانی، سرگذشتنامه.
موضوع:	Politicians, Iranian, Biography
موضوع:	ایران، تاریخ، پهلوی ۲۰-۱۳۰۴ ش.
موضوع:	Iran, History, Pahlavi, 1925-41.
بندی کنگره:	DSR ۱۴۸۶/۹م۷ ۱۳۹۶
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۸۲۲ ۱۲	شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۹۶۱۱۱

نشر تاریخ ایران (شرکت سهامی خاص)

تهران، خیابان فلسطین، ساختمان ۱۱۰، طبقه سوم، شماره ۳۰، تلفن: ۶۶۴۶۳۰۳۰

در اعماق زمان

زندگی‌نامه سیاسی فیروز میرزا فیروز (نصرت‌الله)

الهام ملک‌زاده

اجرا:	نشر تاریخ ایران
طرح جلد: فریا علایی	چاپ و صحافی: کتاب شمس
چاپ اول: ۱۳۹۶	تیراژ: ۱۰۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۷-۱۱-۵
قیمت:	۴۸۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و در اختیار نشر تاریخ ایران است.

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۳	فصل اول: نه‌لایه و وزارت جوانی
۳۵	فصل دوم: نصرت‌الدوله و وزارت عدلیه
۶۹	فصل سوم: نصرت‌الدوله و قرارداد ۱۹۱۹م
۱۰۳	فصل چهارم: نصرت‌الدوله و وزیر خزانة ایران
۱۱۷	فصل پنجم: نصرت‌الدوله و کنفرانس صلح پاریس
۱۴۹	فصل ششم: نصرت‌الدوله در مجلس چهارم و پنجم
۱۸۷	فصل هفتم: نصرت‌الدوله و انجمن آثار ملی
۱۹۹	فصل هشتم: نصرت‌الدوله و وزیر مالیه دوره عباسیه
۲۰۹	فصل نهم: افول قدرت نصرت‌الدوله
۲۱۵	فصل دهم: شورش ایلات فارس و دستگیری نصرت‌الدوله
۲۱۵	فصل یازدهم: قتل نصرت‌الدوله
۲۴۳	نتیجه
۲۴۷	روزشمار
۲۵۱	ضمائم
۲۶۵	کتابشناسی
۲۷۱	فهرست اعلام

مقدمه

زندگی نامه نویسی سبکی از نوشتار بر پایه واقعیت و با استفاده از اسناد و مدارک، باصراحت و شواهد موجود است که، شرح حال و بازآفرینی زندگی، رمانه مراد می‌پردازد. هرچند که تا پیش از این غالب زندگی نامه‌ها اختصاص به شرح حال افراد مهم، شاخص و بزرگان جوامع مختلف داشته است، اما در زندگی نامه نویسی نوین، که در حال حاضر مورد توجه قرار گرفته، طبقات مختلف جامعه و افراد با پایگاه‌های اجتماعی متنوع از فرودستان تا فرادستان را شامل می‌شود. پیشتر از این زندگی نامه را ترجمه حال و کارنامه هم می‌گفتند و صاحب ترجمه، کسی بود که ترجمه حال درباره او نوشته می‌شد. زندگی نامه چه مفصل یا مختصر نوشته شود باید از نظر پژوهش علمی و متعادل شدن روایات و گفتار و ارزیابی آن‌ها به درستی عمل کند و در برابر صاحب اثر، هیچ‌گونه تعصب و تمایلی از خود نشان ندهد. زندگی نامه نویسی، بیشتر واقع با شکلی کاملاً ابتکاری، بدیع و حتی ابتدایی یا مقلدانه نوشته می‌شود و معمولاً شرح حال کسانی با این شیوه نوشته می‌شود که دارای تشخیص‌اند یا آثار با ارزش فکری، تاریخی یا اجتماعی از خود به جا گذاشته‌اند. اطلاعات موجود در زندگی نامه نویسی‌ها معمولاً درباره محیط رشد، تحصیلات، موفقیت‌ها و شکست‌ها و آثار فرد مذکور است و به تناسب موضوع، گاه در زمینه‌های دیگری نیز گفتگو می‌شود.

مشخصه عمده زندگی نامه‌ها سادگی، صراحت و بی‌طرفی، همراه با زمینه‌ای تحلیلی است که طی آن سعی می‌شود با استفاده از منابع موجود، چهره‌ای واقعی از شخصیت مورد نظر ترسیم شود و از بیان صرفاً روایی و قالبی، که دور از شیوه زندگی نامه‌نویسان اصیل است، اجتناب شود و جنبه‌های ناگزیر روایی در درجه دوم اهمیت قرار گیرد. چنان‌که پیشتر اشاره شد، زندگی نامه‌نویسی مانند نوشتن تاریخ، مبتنی بر مدارک است. اما از نظر کیفی با تاریخ‌نویسی فرق دارد. همچنین هدفی غیر از هدف تاریخ را دنبال می‌کند، هر چند زمانی بخشی از تاریخ بوده است، اما مروره کاملاً منفک از تاریخ است یا لاقلاً نسبت به تاریخ صورتی خاص بر دارد. تاریخ، شرح زندگی یک ملت یا قوم است، در حالی که زندگی نامه شرح زندگی شخص است. با این حال زندگی نامه می‌تواند از سویی رخاست تاریخ باشد و از سوی دیگر برای تهیه مواد کار خود از آن‌ها استفاده کند.

در یک زندگی نامه کامل تاریخ شرح حال، می‌تواند از پیش از تولد شخص قهرمان زندگی نامه آغاز شود. از خانواده، پدر، مادر و اجدادش شروع شده، سپس به خود قهرمان پرداخته شود. برای نوشتن این مطالب، نویسنده می‌تواند از روش‌های مختلفی بهره‌برد. مثلاً با قهرمان کتاب، خانواده، دوستان و آشنایانش ملاقات کند و پاسخ‌هایی را به دست آورد که شرح حال‌نویس آینده باید برای رسیدن به آن‌ها کتب زیادی را مطالعه کند یا اساساً هیچ گاه به آن‌ها دسترسی نداشته باشد. ایجاد هماهنگی و تفاهم میان وقایع زندگی قهرمان و تنظیم آن به شکل متن قابل فهم در زمان حال، از جمله ابتکارهای نویسنده شرح حال‌نویس یا زندگی نامه‌نویس است. بدیهی است نویسنده در این صورت باید از مرزهای زمانی عبور کند و طبیعت و ذات جوهری قهرمان خود را به تجسم درآورد، برای این کار توضیح اتفاقات کوچک و دقایق جزئی و کم اهمیت را به کار می‌گیرد و شخصیت و خصوصیات قهرمان را ظاهر می‌کند.

با این مقدمه، کتاب حاضر که زندگی‌نامهٔ سیاسی و مجموعه فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی فیروزمیرزا نصرت‌الدوله را شامل می‌شود، باید در همین چارچوب برشمرد که نگارنده تلاش کرده با در نظر گرفتن همهٔ وجوه قابل مطالعه و نزدیک شدن به زمانه و روزگار نصرت‌الدوله، فارغ از هر زنده باد و مرده باد و تکرار آنچه که تاکنون دربارهٔ وی نوشته شده است، تنها بر اساس رسالت علمی و تاریخی خود از یک سو، و بهره‌گیری از اسناد و مدارک و ابزار قابل استفاده در شناخت عملکرد وی از سوی دیگر، که به روشن شدن زندگی و فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی نصرت‌الدوله منجر می‌شود، بتواند چهرهٔ واقعی و مجموعهٔ اقدامات او را به خوانندهٔ نسل جدید ارائه نماید. بدیهی است در این شرایط، اثر تاریخی می‌تواند علاوه بر نمایاندن چهرهٔ واقعی نصرت‌الدوله بدین هرگونه سیاهی و سفیدی که تاکنون در آثار منتشر شده دیده شده است، فرصت شناخت و درک بهتر از زندگی و زمانهٔ او را برای خواننده به دست دهد. رنهایت به هدف اصلی نویسنده، که در هر زندگی‌نامه‌نویسی به عنوان اساس و ستار آن شرح حال مدّ نظر خواهد بود، نیز دست یابد.

از آن‌جا که طی سالیان گذشته قالب‌های مختلف اعم از مقاله، کتاب، رساله و مجموعه اسناد و مدارک مختلفی دربارهٔ نصرت‌الدوله منتشر شده‌اند، که اکثر این آثار یا گریته‌برداری از یکدیگر است، یا به اشارت از منابع خارجی مطالبی منتخب برای تبیین دیدگاه نویسنده معن و به چاپ رسیده‌اند، در این اثر، تصمیم بر این قرار گرفت که این بررسی و مطالعه، صرفاً برپایهٔ منابع موجود فارسی در ایران طراحی و تدوین گردد. در واقع با نگاه یک محقق ایرانی و بر اساس مستندات و مدارکی کاملاً بومی و فارسی، که منعکس‌کنندهٔ نگاه جامعهٔ ایران نسبت به عملکرد نصرت‌الدوله است، این پژوهش انجام یابد. به عبارتی دقیق‌تر، ویژگی اصلی این پژوهش بهره‌گیری گسترده از خاطرات و یادداشت‌های رجال ایرانی این دوره، مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، اسناد آرشیوی

موجود در سازمان اسناد ملی ایران، روزنامه‌ها، مجموعه اسناد منتشر شده درباره نصرت‌الدوله و نوشته‌های سایر محققان و رجال ایرانی طی ایام گذشته است.

برای انجام این پژوهش نیز، بارها فقدان مستندات آرشیوی، در تکمیل فرایند مطالعه، تشکیک‌هایی را موجب گردید که در بررسی دیگری در این خصوص، نکته جالبی معلوم شد که ذکر آن به نظر لازم است. در استفاده از اسناد آرشیوی در کمال تعجب باید گفت که از معدود ماحل فاقد سند در آرشیوهای ایران، فیروز میرزا نصرت‌الدوله است.

احصا این بررسی این که به دلیل آشفتگی نظام اداری، سیاسی و اجتماعی ایران در آن روزگار و به خصوص در هنگام وزارت خارجه نصرت‌الدوله، نگه‌داری اسناد و مدارک رسمی و دولتی نزد نصرت‌الدوله نگه‌داری می‌شد. به جز خود وی دسترسی به اسناد مذکور نداشت. وضعیت کشور هم چنان به‌شو آشوب بود که نه تنها برای هیچ مقامی، این مسئله دارای اهمیت نبود، حتی پسر از واگذاری قدرت، به عنوان انتقال اطلاعات دولتی، کسی از او سببی نکشید و سند و مدرکی را هم تحویل نداد. بدین جهت در هیچ آرشیوی به جز تعداد اندکی اوراق معمولی، مستندات و مدارک قابل ارائه بی‌نی نیست. در سال‌های گذشته، بخش زیادی از این اسناد که همچنان به عنوان آرشیو شخصی نصرت‌الدوله در اختیار فرزندش جناب شاهرخ فیروز بود، به مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی اهدا شد، بخشی نیز که مرتباً به مسائل ایران و سازمان ملل متحد بود، به دفتر سازمان ملل در ژنو واگذار شد. آنچه که با نام مجموعه اسناد مرتبط با نصرت‌الدوله در ۳ جلد موجود است، حاصل پژوهش سرکار خانم دکتر منصوره اتحادیه و سرکار خانم سعاد پیرا از این اسناد اهدایی به مجلس است.

نگارش این زندگی‌نامه، که با همت و حمایت‌های جناب شاهرخ فیروز فرزند نصرت‌الدوله سامان یافت، وام‌دار کمک‌های بی‌دریغ افراد زیادی است که اگر این همراهی و همکاری‌ها نبود مسلماً اثر کنونی

سرانجام نمی‌یافت و به پایان نمی‌رسید. همکاری بی‌دریغ دستیار محترم جناب آقای علی‌الله‌جانی از ابتدا تا انتهای کار شانس بزرگی بود که در سامان یافتن این کار مدیون زحماتشان هستم. مشاوره‌های عالمانه و در اختیار گذاشتن منابع ارزشمندی که شاید برای اولین بار در این اثر بدان‌ها اشاره شده و مورد استفاده قرار گرفته‌اند نیز حاصل خردمندی متواضعانه استاد گرانقدر جناب کاوه بیات است که امیدوارم توانایی جبران محنت‌هایشان حاصل شود، دقت نظر جناب مهندس فیروز فیروز نوه مصطفی الدوله که طی زمان نگارش این کتاب، با نکته‌سنجی‌های محققانه و مدبرانه، پیگیری انجام کار، مسئولیت اتمام یافتن کار را دو چندان می‌نمود، همراهی‌های کارشناسان محترم کتابخانه مجلس و اتاق تحقیق سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، همچنین کارشناسان مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی ایران را قلمرو دانسته و در پایان از همگی این بزرگواران نهایت تشکر را دارم. تکمیل این اثر همچنین مرهون الطاف دوستان و مهربانانی است که با بزرگواری، سواء به‌اند نامشان ذکر نشود، سپاسگزار ایشان نیز هستم.

در پایان از استاد ارجمندم سرکار خانم دکتر منصوره اتحادیه مدیر نشر تاریخ ایران، که طی سالیان گذشته همتا، مادر دلسوز، بهترین مشوق و همراه من بوده‌اند کمال قدردانی را دارم. تئوریک‌ترین انتشار این اثر نیز با توجه به همان روحیه باورمندی شاگردانشان است که همیشه تأکید بر تلاش و انجام کارهای نو داشته‌اند. برایشان آرزوی تندرستی و افتخارآفرینی روزافزون از درگاه خداوند دارم. بدیهی است در به ثمر نشستن این کتاب، زحمات سرکار خانم سعاد پیرا مدیر فنی انتشارات نشر تاریخ ایران را باید به درستی ستود که بدین وسیله مراتب امتنان خود را نسبت به ایشان ابراز می‌دارم.

الهام ملک‌زاده

تهران خرداد ۱۳۹۶